

21. Stalinizm

Bugün Stalinizmden bahsetmek istiyorum ve bunu yaparken de—şimdi bütün Sovyetler Birliği tarihi hakkında bildiğimiz pek çok şeyi on beş yıl önce bilmiyorduk, çünkü arşivler açık değildi. Sovyetler Birliği 1990'ların başında çöktüğünde, dağıldığında, parçalandığında, birçok arşiv yavaş yavaş açıldı. Bugün anlatacaklarım – ben Sovyetler Birliği'ni çalışmıyorum—Peter Holquist'in çalışmalarına dayanıyor. Vaktiyle Cornell'de ders veriyordu, şimdiyse Princeton'da ders veriyor. Ve Sheila Fitzpatrick'in Stalinizm üstüne daha yakın tarihli çalışmalarına dayanıyor bugün söyleyeceklerim. Müsaadenizle başlangıçta meseleyi çok genel olarak ortaya koyayım. Bu sabah gönderdim – dün gece gerçekten geç bir saate kadar eve gitmedim, o yüzden demokratik merkezîyetçilik, sağ muhalefet ve Buharin gibi çeşitli terimleri bu sabah 12:30 gibi gönderdim, ama birkaç tanesini de unuttum—ama bunlar hep kitapta var zaten. Umarım alabildiniz gönderdiklerimi. Bir dahaki sefere de böyle yapacağım.

Soru şu: Lenin'in Stalin'i getirmesi kaçınılmaz mıydı? Bu zor bir soru. Sanırım, aslında ileride Sovyetler Birliği'ne dönüşecek olan şeyin yapısı, yani Bolşevik partinin işleyişi daha iktidara gelmeden kurulmuştu. Ana kavram demokratik merkezîyetçilikti. Bu, Sovyet devletinin bir yukarıdan aşağıya karar alma ve gerekli haberleşmeyi aşağıya iletme aygıtı olarak düzenlenme biçimiydi. Prensipde, en yüksek düzeyde tartışmaların yürütülmesi gerekiyordu. Kararlar bir kere alındıktan sonra da Komünist Parti kanalıyla yayılacaktı. Ama kuşkusuz sırf Stalin'in paranoyası yüzünden—biliyorsunuz, klinik bir paranoyaktı. Paranoyası milyonlarca insanın ölümüne yol açtı.

Stalinizm idaresi altında, tartışma kavramının kendisi Sovyet karşıtı tutumla özdeşleştirildi. Esasında, emekçi insanlar adına—ve ayrıca bir dereceye kadar da milliyetler adına – bir halk devrimi olarak başlayan şey, proletarya diktatörlüğü halini almadı, proletaryanın değil Komünist Parti'nin, Komünist Parti'ye dönüşmüş Bolşevik Parti'nin ve Stalin'in diktatörlüğü haline geldi. Haliyle Stalin'in paranoyası arttıkça tasfiyeler geldi. Kimilerine Batılı Komünistlerin katıldığı ve oturup infaz edilmelerinden kısa bir süre önce Nazilerin, İngiliz kral taraftarlarının ya da işte her kiminse işbirlikçisi olduklarını itiraf eden, hiçbir zaman ve kesinlikle yapmadıkları şeyleri itiraf eden insanları dinledikleri büyük göstermelik yargılamalar.

Peter Holquist'in izinden giderek, bugün vurgulanması gereken noktalardan biri, Stalinist terörün yapısı –iç savaşta ya da Lenin'in Sovyetler Birliği'nin ilk dönemindeki egemenliğinde bunun evveliyatını görmek mümkün. Ama en başta milliyetlerin özerk olacağını tahayyül eden insanların, onların bu umutları çabucak yok edildi. Stalin bakandı ya da Milliyetler Komiseri dedikleri şey her neyse o işi yapıyordu. İşçilerin kendi kendini yönetiminin ve kendi kendini ve üretim araçlarını denetiminin bu cesur yeni dünyada uygulanacağı fikri, işçilerin polis ve Sovyet devleti tarafından bastırılan grev ve protestolarıyla fazlasıyla hızlı bir şekilde yerle bir oldu.

Buranın hakiki bir işçi cenneti olduğu ve her şeyin mükemmel yürüdüğü yanlısaması 1920'lerde, hatta 1930'larda da sürecekti. Ama söz hep dönüp dolaşıp “parlak gelecek”e geliyordu. Parlak çok kullanılan bir sözcüktü. Birazdan bunu açacağım. Gelecek parlak olacaktı. Muhteşem olacaktı. Ama fedakârlıklar şimdi yapılmak zorundaydı. Devrimi, Amerikalılara, Fransızlara, İngilizlere ve kapitalist güçlere, vesaire vesaireye karşı korumak için fedakârlıklar şimdi yapılmak zorundaydı. Hepinizin bildiği gibi, hiç de öyle olmadı tabi ki. Rus Devrimi'nin trajedisi budur işte. Neyse, birazdan bunu da açacağım.

Öncelikle bütün bunların perde arkasında bir devlet kurmaya çalışmanın zorluğu vardı. İç savaştan dolayı, kıtlık koşullarından dolayı ve salt muazzam ekonomik güçlüklerden dolayı da bunun nasıl yapılacağı belli değildi. Bütün bu milliyetleri kapsayan bir ülke var elinizde. Ural Dağları'ndaki, madenlerdeki ve daha sonra Leningrad adını alacak olan Petrograd şehrindeki sanayi üretimine rağmen esasında hala bir köylü ülkesi olan bir ülke. I. Dünya Savaşı zaten katılan tüm ülkelerde olduğu gibi muazzam tahribat yaratmıştı. Almanlar Rusya içinde savaşıyorlardı ve akabinde gelen ve kırsal bölgelerin büyük kısmını kırıp geçiren iç savaş ülkeyi neredeyse felç etmişti. 1921 ve 1922'de, bunlar okumalarınızda var, bu dönemde yedi milyondan fazla kişi açlık ve hastalıktan ölmüştü. Unutmayın, savaşlar devam ediyordu. Polonya'ya karşı savaş, durum 1921'deki Riga Antlaşması'nda nihayet çözüme kavuşturuluncaya kadar sürdü ki bunun kitabınızda olduğunu sanmıyorum.

Lenin Yeni Ekonomi Politikası'nı uygulamaya koydu. O ve diğer Sovyet liderleri fiilen çökmüş bir ülkeyle cebelleştikçe, özel mülkün, özel mülkiyetin kaldırılmasını ve serbest piyasanın yok edilmesini gerektiren komünizm ideolojisinden gelecek için feragatte bulunmak gerektiğini anladılar. Yapılması gereken şey tek kelimeyle insanların karnını doyurmaktı. Ürettiklerini stoklamayan veya fiyatların yükselmesini beklemeyen köylüleriniz olmalıydı. En azından bir süreliğine serbest piyasa sistemine ihtiyacınız vardı, çünkü insanlar direniyordu. İşte bu savaş komünizmiydi, pek de işe yaramadığı görülen bir tür şok komünizm terapisi.

Böyle olunca Mart 1921'de Yeni Ekonomi Politikası ilan edildi, özellikleri hakkında okuyabilirsiniz. Basitçe şöyleydi, devlet ekonomi üzerindeki merkezi denetimini sürdürüyor, merkezi planlama var. Ama YEP köylülere topraklarını sanki kendi mülkleriymiş gibi kullanmalarına müsaade etti, gerçi aslında birçok durumda hala kendi mülkleriymiş ve ihtiyacı olan insanlara yiyecek sağlamak için ürünlerini pazarlayıp piyasa fiyatlarından satmalarına izin verdi. Yoksa onlar da ölecekti. Devlet ağır sanayi üzerindeki denetimini sürdürdü. Ama bu sosyalizme giden yolda yalnızca küçük bir geri adım olacaktı. Başarılı da oldu. Başarılı oldu. İşe yaradı. Yiyecek üretimi giderek savaş öncesindeki seviyelere ulaştı ve küçük ölçekli sanayi üretimi yeniden canlandı.

Tahtaya yazmam gereken diğer bir isim – dün gece bütün bunları hazırlarken çok yorgundum – diğer bir isim Kulaklar. Bu dönemde iki grup kazanç sağladı, komünist liderliğin uzun süreli belleğinde bu iki grup Beş Yıllık Plan esnasında layığını bulacaktı. Sözelimi, ilk grup küçük tüccarlardı – beden olarak değil ama serbest pazarda ürünlerini sattılar ve bu Yeni Ekonomi Politikası döneminde çok başarılı oldular. YEP adamları olarak bilinir oldular. YEP, Yeni Ekonomi Politikası oluyor ve YEP adamları bu dönemde iyi durumda olan kişilerdi. Diğerleri birazdan göreceğimiz gibi aşağılama terimi haline gelmiş bir terim ve aslında şanslıysanız ve öncesinde idam edilmediyseniz sizi doğrudan gulag adlı çalışma kamplarına götürebilirdi. Bu grup Kulaklardı.

Kulaklar esasında zengin köylülerdi. Hali vakti yerinde köylülerdi. Yeni Ekonomi Politikası döneminde Kulaklar, yani toprağı ve satacak bir şeyleri olan kişiler gerçekten iyi durumlara geldi, çünkü mallarını iyi fiyatlara sattılar ve iyi bir şeyler becerdiler. Lenin'den sonra adeta sonuna yaklaşan Yeni Ekonomi Politikası'nın yavaş yavaş nihayete ermesiyle, Beş Yıllık Plan'la gelen, yani 1928-1933 planıyla gelen kitlesel kamulaştırma seferberliğinin hedefi haline gelecekler ve ileride göreceğimiz gibi tasfiye sürecinin kurbanı olacaklardı. İşte Rus Devrimi'nin trajedisi.

Şurada bir alıntı var – sanırım Kızıl Ordu'daki birinin sözü. Şöyle diyor: “Bütün bunları biz mi yaptık? İç savaşta biz mi savaştık? İç savaş sırasında hakikaten korkunç kimi lejyonlardan

ve beyaz ordudan devrimi kurtarmaya çalıştık mı? Kulakları toplayıp bir arsanın orta yerine koymak ve arsanın orta yerinde sıraya sokup kurşuna dizmek için mi devrimi kurtardık? Bütün bunları bir hayli ayrıcalıklı olmalarına rağmen mücadele eden ve bütün badireleri atlatıp hayatta kalmayı başaran bu insanları dünya üzerinden silmek için mi yaptık?" Maalesef, cevap evet. Olan buydu.

Soru şu: Bu ne ölçüde en başından beri, kendiliğinden bir şekilde sistemin bir parçasıydı? Şimdi size Holquist'in aktardığı kimi örneklerden söz edeceğim. Holquist bunun gelişiminin Sovyet halkının ilk yıllarından belli olduğunu söylüyor. Buna birkaç örnek vereyim. Daha Stalin'in yıldızı parlamamıştı. Stalin kendini öyle göstermek için – Lenin ardı ardına iki felç geçirmişti – Stalin diğerleriyle yakın teması korumaya çalışıyordu. Kendini Lenin'in seçilmiş halefi gibi göstermek için hararetle bir şekilde uğraşıp didiniyordu. Üzerinde oynanmış kimi meşhur fotoğraflar vardır. Troçki kadar olmasa da iyi bir hatip olan Lenin'in meşhur pozlarını içeren bu fotoğraflarda Stalin kendisini Lenin'in yanına koydurtmuştur. Troçki, Jean Jaurès ile birlikte bütün bu dönemin en iyi hatibidir. Lenin de çok kötü değildi tabii. Stalin orada olması mümkün olan resimlere gerçekten ilave ettirdi kendisini. Lenin'in kimi yazılarını alıp falanca şeyi oradaymış gibi göstermek için güya "güncelledi."

Bu meseleleri takip eden herkesin bildiği gibi, Lenin son günlerinde en çok yoldaş Stalin'in liderliğinin potansiyel olarak çok tehlikeli olduğu endişesini taşıyordu. Bu korkuları, yanlış hatırlamıyorsam, felç, çok ciddi bir felç geçirmiş ve ölüme yakın bir adamın titrek elleriyle yazdığı bir mektubunda ifade etmişti. En başından beri olmasa da, yoldaş Stalin hakkında kuşkuları vardı. Ayrıca, Troçki'yle –geçen gün sonunda izine Mexico City'de rastlanıp orada bir bahçede öldürüleceğini söylemişim– Troçki'yle Stalin arasındaki farklılıkların ideolojinin ötesine geçtiğini belirtmek de önemli. Troçki "sol muhalefet" olarak bilinen, yani başka yerlerdeki devrimleri daha aktif bir şekilde kışkırtmakta ısrar eden, işin garibi daha erken tarihlerde bile daha fazla kamulaştırma yapılmasında ısrar eden tutum içindeydi. Hatta daha da fazlası vardı. İki de kendisinden olağanüstü derecede emin olan bu iki adam arasında bir rekabet vardı. İki de Sovyetler Birliği'ni önce kurtarıp sonra da önderlik etmesi gereken kişinin kendisi olduğunu düşünüyordu.

Bir stratejist olarak Troçki'nin Kızıl Ordu'daki yeri son derece önemliydi. Ama daha fazlası da vardı. Stalin'de küçük bir anti-semitizm belirtisi olmanın ötesine geçen bir şey vardı. "Kozmopolitan düşmanlar" ve benzeri şeylere atıfta bulunuyordu. Kozmopolitanizm Yahudiler için, parti içindeki Yahudiler için kullanılan bir şifre gibiydi. Daha fazlası da vardı. Troçki partiden ihraç edildi, sonra izi bulundu ve sonunda öldürüldü. Bunlardan bazılarını Orwell okularınızdan biliyorsunuz, bu fraksiyon ve farklılıkların kimileri, II. Dünya Savaşı'nın habercisi olan İspanya İç Savaşı'nda mühim roller oynadılar. Troçki'nin takipçileri İspanya İç Savaşı'nda çok önemli bir fraksiyon olmuşlardı. Bütün bunlarda Stalinistlerin rolünün ne olduğunu Orwell okularınızdan biliyorsunuz.

Holquist'in erken dönemlerden gelen dehşetin bir kısmını nasıl görebileceğimize dair argümanlarına geçmeden önce birkaç şey söyleyeceğim. Önce bir terim olarak Stalinizmi sadece tanımlayayım. Stalin iktidarda olduğu dönem boyunca Sovyet hükümetini karakterize eden ilkeler, siyasalar ve uygulamalar bütünüdür. Stalinizm, Stalin nihayet ölene kadar devam eder – yani ne zamana kadar? 1953'e. Stalin'in öldüğü yıl. Beş Yıllık Plan'ın başlangıcı, yani 1928'den 1933'e kadar, gerçekten de Stalinizmin gerçek başlangıcıdır. Birazdan göreceğimiz gibi, bunu kısmen öngörebilirsiniz. Stalin sadece demokratik merkezîyetçi karar almayı temel almaz, aynı zamanda devlet baskısı, hatta devlet terörü uygular. Bunu yaparken hala göreceğimiz gibi geri kalmış bir toplumu, kendine yetebilecek ve ağır sanayiler inşa edebilecek bir

Sovyet devletine dönüştürmektir amacı. Stalin ve Stalinizmin saplantısı buydu, ağır sanayiler inşa edilmeliydi ve topraklarını kaybedip sanayi işçilerine dönüşecek olan köylülerin sırtında inşa edilecekti bunlar.

Göreceğimiz gibi, bu dönemde Sovyetler Birliği'nde büyük çaplı bir kentleşme vardı. Stalinizmin bariz temel niteliklerinden biri, gördüğünüz gibi, her şeyden önce özel mülkiyetin yasaklanması ve serbest ticaretin, piyasanın sona ermesiydi. Piyasa sönmülecekti. Kendinizden önceki iki kuşlağın hala serf olduğu uçsuz bucaksız bir devlette özel mülkiyeti yasaklayacaksanız, onların bakış açısından yapmanız gereken şey tarımı kamulaştırmaktır. Tarımın büyük çaplı kamulaştırılması. Bu, bildiğiniz gibi, Doğu Avrupa ve Doğu Orta Avrupa'daki uydu devletlerin de farklı derecelerde, bu devletlerin de farklı derecelerde karakteristiği haline geldi. Ekonomi planlanıyor. Merkezi bir tarzda idare ediliyor, kitlesel üretim yapan sanayilere ve hızlı sanayileşmeye dayanıyor. Bu kısmi olarak, “sömürücü sınıfların” yani burjuvazinin, YEP adamlarının, Kulakların, aristokratların ve ruhban sınıfının tasfiye edilmesi – hiç hoş bir tabir değil—demektir. Bu insanları gulaglara sürmeyi ya da her neredeseler orada hapsetmeyi ya da gulaglarda hapsetmeyi kapsıyordu.

Tasfiye, terör, Sovyetler Birliği liderliği içinde Stalin'le görüş ayrılığına düşenleri de içeren sözde düşmanlara karşı siyasi terör. Buradan hareketle, Zinoviev ve Troçki'nin sol muhalefeti ve Buharin'in sağ muhalefeti hakkında okuyabilirsiniz. Burada kişi kültü çıkıyor karşımıza. Stalin'in kendisi, tırnak içinde söylüyorum “çara benzer bir figür” haline gelir. Rusya'da hala, başka insanların yanı sıra, kamyonlarında Stalin resimleri taşıyan kamyon şoförleri var. Belli ki buradan acemi bir siyaset bilimcinin yorumlarına varılır, “Pekâlâ, çarist bir devlet söz konusu. Otokrasi var. Çara benzer bir figür, Stalin'in kişi kültü kaçınılmaz olarak yeni bir otokrasi halini alır.” Mao'nun Çin'ini düşündüğünüzde, bir fark varsa o da orada kişi kültürünün *Küçük Kızıl Kitap*'takinden (*Little Red Book*) ve bütün bu söz ettiğimiz şeylerdekinden daha fazla olmasıdır.

Malumu bir kere daha beyan etmek gerekirse, Sovyetler Birliği Komünist Parti'nin diktatörlüğüydü, Komünist Parti'nin diktatörlüğüyse Joseph Stalin'in diktatörlüğüydü ve onun paranoyasının diktatörlüğü. Şimdi, işin garibi şu ki, bildiğinizden kuşku yok, Stalin Rus değildi, Sovyet İmparatorluğu büyük oranda Rusya'nın ve Rusların çıkarlarına hizmet ediyordu. Stalin Gürcüydü. Bütün bunların yalnızca son beş altı ayda vuku bulduğu bir ülkedendi. İlahiyat öğrencisi olarak yola çıkmıştı. Marksist broşürler okuduğu için atılmıştı. Bu insanların pek çoğu gibi, takma isimler kullanmıştı, çünkü Bolşevik partiye para sağlamak için bankalar soymuştu. Stalin, Rusça'da “çelik adam” demektir. Bu onun takma adıydı. Gerçek ismi değildi. Unutmayın, bir Gürcüydü. Demin dediğim gibi, idareci olur, Milliyetler Komiseri olur, fakat bu devletlerdeki milli uyanış “yılanı”nın başını ezmeye kararlıdır.

Teoride Komünizm milliyetçiliğe karşıttır, ama hepinizin bildiği gibi tuhaf olan şudur ki gerçekte işler hiç de öyle yürümez. Bir tür milli gururu hala muhafaza eden son derece milliyetçi komünist devletler vardı. Sözgelimi, Macaristan ya da Çekoslovakya, uydu devlet yapısındaiken bile, sözgelimi Dubcek 1968'de, tanklar Prag'a girmeden önce, Çek ya da Slovak yüzlü bir güler yüzlü sosyalizm inşa etmeye çalışıyordu. Tabi ki başaramadı. Bütün bu dönem boyunca, herkesin bildiği gibi, milyonlarca insanı idam ettiler. II. Dünya Savaşı'nda, ölen Sovyet vatandaşlarının sayısı yaklaşık yirmi beş milyondur. Stalingrad'ı, uzadıkça uzayan ve bir milyon hayata mal olan Stalingrad kuşatmasını düşünüyorsanız, ama bu yirmi beş milyon içinden pek çoğu gulaglarda ölen insanlardı. Savaşa bağlı sebeplerden ölmediler. Gulaglarda öldüler ve birçoğu Kulak ya da YEP adamı oldukları için ya da başka her neyse o oldukları için idam edildiler.

Bunun gelişini görebiliyor musunuz? Bunun gelişini görebilen var mı? Geçerken birkaç nokta daha. I. Dünya Savaşı sırasında devletler güçlerini, devlet kaynaklarını harekete geçiren devlet güdümlü ekonomileri denetim altında tutma kapasitelerini artırdılar. Holquist şöyle diyor, Rusya’da I. Dünya Savaşı’nda emperyal hükümet “ ‘kötü ve zararlı oldukları için ve Rus halkına karşı tehlike arz ettikleri’ için sınırlarda ‘Yahudi unsur’un sürgününü başlattı – Çar’ın ve Aleksandra’nın bağnaz anti-semitizmini hatırlayın.” Böylelikle savaş zamanında aynı İtalya’da oldukları gibiydiler. İtalya bir bakıma yurttaşlarını bir şekilde İtalyan yapabilmek için, İtalyan hissettirebilmek için savaşa girdi. Savaş Rusya’da yapıldığı için imparatorluğun Rusluk çabasına da katkıda bulunmak gibi bir faydası da olacaktı. Savaşa bütün milliyetler katılıyor olsa da insanları dışlayarak yapılacaktı bu, insanları dışlayarak.

İnsanları dışlamayı sadece duvarın dibine dizip kurşunlayarak yapmıyorlardı. Dil de bir biçimiyle işin içindeydi. Örneğin, pek çoğu Beyazları iğrenç bir grup olarak tarif ediyorlar, yalnızca iğrenç, kana susamış bir grup, hepsi olmasa da pek çoğu. Yahudileri “mikroplar” olarak betimliyorlar. Bunlar Yahudileri “mikroplar” olarak ve Bolşevizm’i de “toplumsal illet” olarak betimleyen Beyazlar. Bu türden hastalık metaforları. Bir hastalığınız varsa, kanseriniz varsa bir sonraki adım şu, kesip atın onu. Kesip çıkararak dışlarsın onu. Dışlama dili zaten devrede. Bir noktada Sovyetler, Sovyetler Birliği’nin ilk zamanlarında “Kazaklıktan arındırma” adını verdikleri bir program başlatmışlardı. Potansiyel olarak devrime karşı sadakatsiz gördükleri bütün Kazak nüfusunu yerinden etmek istiyorlar. Ama böyle bir şeyi yapamazsınız. Diğer bütün şeyler devam ederken bunu yapmak tek kelimeyle çok zordur, bu nedenle yapamazsınız. Erken dönemlerde, Lenin yıllarında da bunları görebilirsiniz.

1920’de haydutluğa karşı, yani haydutlara ya da komünizmi desteklemeyen insanlara karşı seferberlik başlatıldığında, bu arada bu ifade Vichy hükümeti idaresindeki Fransa’da da direnişçilerin haydut ya da terörist oldukları vesaire vesaire oldukları şeklinde sık sık kullanılıyordu. Haydutlar tehlikeli bir salgın haline gelmişti. İşte bir hastalık metaforu daha. Tehlikeliler, çünkü öyleler. Holquist’in ortaya çıkardığı bulgulara göre, 1920’de Stalin Troçki’ye çok yakında “Beyaz subay müfrezelerinin topyekûn imha edilmesi” talimatını veren bir emir geleceğini bildiriyor. Topyekûn imha, tabi ki, fazla kuvvetli bir ifade. İnsanları basitçe hapse atmak ya da yeniden eğitim kamplarına göndermek demek değil bu. Onlardan kurtulmak demek. İnsanların doğru yolu, vesaireyi bulana kadar tutulabildikleri ve “filtreleme alanları” denilen kamplar yaratılır. Bütün bu Beyaz mahkûmları aldılar, kimileri infaz edildi, Cheka da tüm bunların denetimini yapan polisti. Bu çok bilindik bir terim.

Holquist’in ifadesiyle, iç savaştan örnekler “bazı unsurları temizleyerek toplumu şekillendirme projesinin en başından beri Sovyet iktidarının içkin bir özelliği olduğunu” gösteriyordu. 1920’lerde hazırlanmış ve 1937 ve 1938’de, Büyük Tasfiye sırasında kullanılacak isim listeleri vardı. Bu nedenle, kanlı, katliam biçimindeki kamulaştırma seferberlikleri başlatıldığında, 1929-1930’daki Kulaklıktan arındırma seferberliği, Kulaklardan kurtulma da daha ivedi ve daha paranoyak bir dereceye varır. 15 Mart 1931 tarihli bir genelge Kulaklarla ilgili olarak şöyle der: tüm bölgelerden sürmenin amacı “bu bölgeleri Kulaklardan tamamıyla arındırmaktır.” Biraz daha erken tarihli, Şubat’ta, bir genelge de “derhal tasfiye edilmeleri” gerektiğini belirtip şöyle diyor: “Kulakları biner biner sürgüne yollayacağız ve gerekirse Kulak soylarını vuracağız. Kulakları sabun yapacağız. Bizim sınıf düşmanlarımız yeryüzünden silinmeli.” Ağır bir dil.

Böylece 1930’da 20.000’den fazla Kulak ölüme mahkûm edildi. Daha da fazlası protestolar esnasında vurulup öldürüldü. Ve protestolar sürdü. Hayvanlarını komiserlere teslim etmektense öldürüyorlardı. Hasadı ateşe veriyorlardı. Çiftliklerini ateşe veriyorlardı. Siyaset

bilimi bölümündeki sevgili arkadaşım Jim Scott'ın tabiriyle bunlar “zayıfların silahları” idi. Gerçekten de zayıftılar. Devasa askeri güçlerle karşı karşıyaydılar. Ama direniyorlardı. Direniyorlardı. Direnmeden bir grup içinde kaybolup gitmiyorlardı.

Bununla ilgili ilginç şeylerden biri, aynı zamanda on dokuzuncu yüzyıl sonu trendlerinden biri de olan sosyolojinin kökenleriyle ilgili – entelektüel trendler, çağdaş toplumu sayılara dökmek, biçimlendirmek ve onun üstüne düşünmek fikri, Max Weber ve başka şeyler. Gerçekten önemli bir mesele, pozitivizm ve bütün bunlar. Bu türden sayımlar bütün bunlardan çok önce geliştirilmişti. Fransa’da, belediyelerin yaptıklarının dışında, ilk gerçekten kesin sonuçlar veren sayım 1941’deydi. Fakat yaptıkları nüfusun tamamı hakkında bilgi toplayabilmek için sayımlar, taramalar, anketler gibi modern denilebilecek araçları kullanmaktı. Bu formlardan birine kim olduğunu yazarken hakikaten dikkatli olman gerekirdi. “Büyükbaban kim?” “Büyükbaban ne iş yapardı?” dediklerinde ne yazacaksınız? Eğer gerçekten öyle değilse sanayi işçisiydi diyemezsin. Ya bir Kulaksa ne olacak? Ya bir soyluysa? Ya bir Ortodoks rahipse? Bağlarından dolayı suçlusun. Bir zamanlar Kulaksan, bir zamanlar papazsan, bir zamanlar aristokratsan, sınıf kimliğinin dolayısıyla suçlusun. Suçlusun.

Kimlerin pasaport alması ve kimlerin almaması gerektiğini, kimlerin bir yere gönderilmesi gerektiğini belirlemede 1926 ve 1937 sayımlarını, 1939’da savaşın başlamasından önceki son sayımı kullandılar. 1934’e gelindiğinde Sovyetler Birliği’nde yirmi yedi milyon kişi gözetleniyordu ve devlet kimlik kartları verilmişti. Fransızsanız sizin sahip olmanız gereken belli bir kimlik kartı vardı, ayrıca bir bölümden başka bölüme, Marseilles’ten Nice’ye geçmek için de dâhili pasaportlarınızın olması gerekiyordu. Yaptıkları aynı bilindik devlet baskısıydı, ölüm saçan sonuçları dışında. Eğer insanları sınıflandırıyorsanız, insanları sayıyorsanız, insanları kayıtlara geçiriyorsanız, bu, Michelle Perrot’ın akıllardan çıkmayacak biçimde ifade ettiği gibi “bilgisayarın sessiz şiddetinin” çok ötesinde bir şey. Sonucu çok farklı. Arşivcileri kullanıyorlardı. Arkadaşlarımdan bazıları arşivciydi. Böyle bir şey yapıyor olmamaları gerekirdi. Fransız arşivcilerdi bunlar. Ama işte hayatlarından endişe duyan arşivcileri kullanıyorlardı.

Yazma ve okuma becerilerine sahip bir arşivci idiyse, potansiyel olarak devletin düşmanıydınız, çünkü yanlış bir toplumsal sınıftan geliyordunuz. “Arşivlerinize bakmak istiyoruz. Bölgenizde kimin hangi kategoride olduğunu öğrenmek istiyoruz,” diyorlardı. İtiraz edemezsiniz. Holquist’e göre, 1939’da arşivciler 108.000 halk düşmanı tespit ettiler. Bir kere halk düşmanı olarak sınıflandırıldıktan sonra, yandın sen bebek. İşte bu kadar. Yandın sen. Sheila Fitzpatrick muhteşem bir tarihçi. “Stalinizmin olağandışı gündelikliği” olarak tarif ettiği şeyi ilk çalışanlardan biriydi. Herhangi bir şey elde etmenin tek yolunun, potansiyel olarak hayatta kalmanın tek yolunun bürokrasiden biriyle ilişkine bağlı olduğu bir yerde hayat nasıldı? Stalinizm, devlet kamulaştırmasının, devlet totaliteryanizminin özü devasa bir bürokrasiye sahip olmaktan geçer. Çıkış noktası bürokrasidir.

Şimdi bazı önemli noktaların altını çizeyim. İşler böyle yürürken, kimlerin gerçek militanlar olması mümkündür? Kimler bütün bunlara yürekten inanır, bu yeni bir dünya yaratma projesine, bu hiç gerçekleşmeyen dünyaya en sadık olanlar kimlerdir? Cevap gençler, daha genç insanlar. Gençlerin anne-babalarını ihbar ettiği, gençlerden anne-babalarını ihbar etmeleri istendiği pek çok vaka vardır. Ama en militan ve en sadık olanlar, sözgelimi 1930’larda yirmi beş yaşında olup da eski rejimi kesinlikle hatırlamayan insanlardı. Çarist otokrasiyi hatırlamıyorlardı. Duvarlarına dini ikonlar asanların kimler olduğunu, kimlerin anne-babalarının dindar bir şekilde kiliseye gittiğini tespit etmekle uğraşmakta yanlış olan bir

şey olmadığını düşünmeleri daha muhtemeldi. Bütün bu olup bitenlerde gençler militan olmaya daha yatkındı.

Militansanız sınıf düşmanlarınızı, bahsettiğimiz Kulakları ve papazları, devrim öncesi soyluluğa mensup olanları, eski kapitalistleri topa tutardınız. Zaten bir kere kapitalist oldunuz mu artık hep kapitalistsinizdir. Bir kere Kulak oldunuz mu artık hep Kulaksınızdır. “Emekçi olmayanlar” oldukları ilan edilen insanlar, hakikaten işçi ya da hakikaten köylü olmayanlar, Kulaklar oy kullanma hakkından mahrum bırakılmışlardı. Seçimler ileride Sovyetler Birliği’nde hiçbir anlam ifade etmeyecek olsa da 1918 gibi erken bir tarihte yapılan anayasada böyleydi durum. Bu genç militanlar burjuva uzmanlara karşı bir savaş yürütüyordu. Hızlı sanayileşme seferberliğiyle ilgili sorunlardan biri perişan durumda olmalarıydı. Bu burjuva uzmanlara ihtiyaç vardı, çünkü onlar teknokrattı. Üretimin devam etmesini sağlayacak olan onlardı. Bunun için orada olmaları gerekiyordu. Sonra yeni bir döneme giriliyor ve şöyle deniyor, “Burada eğitilmiş burjuva uzmanlar bulduramazsın.” Bu nedenle bu insanlar tasfiye edildi, belki öldürülmediler ama uzaklaştırıldılar. Sonra da onların yerine kimi zaman hiçbir eğitim almamış ki bu asla onların suçu değil, köylüleri getiriyorlardı.

Bu dönemde Sovyetler insanları gerçekten eğittiler. Okuryazarlıkta muazzam bir artış var bu dönemde. Ama Sovyetler Birliği’ndeki önemli yönetici pozisyonlarına, bu hızlı sanayileşme atağında, okuyup yazamayan ve bu türden işler için gerekli beceriye, kabiliyete sahip olmayan insanları getiriyorlardı. Bu da her türden soruna yol açıyordu. Bürokrasi her geçen gün işinin ehli olmayan ama partiye bağlılıklarından dolayı orada olan insanlarla dolduruluyordu. Partiye sadık değilseniz gidebileceğiniz hiçbir yer yoktu. Peki, bu sıradan Sovyet yurttaşlarını nasıl etkiliyordu? Sonunda şimdiki muazzam fedakârlıklara değeceğine dair sürekli propaganda vardı, sürekli parlak gelecekte bahsediliyordu. Zaten Marks bilimsel sosyalizmi kurmanın uzun zaman alacağını söylemişti. O halde bunları görüyorsanız, uzun zaman önce Moskova metrosundaydım, Sovyet işçisine dair bu türden hamasi duvar yazılarını, Stakhanovitleri. Bunları yazmayın.

Sanırım kitapta vardı bu adam, Stakhanov. Görünüşe göre bu adam, o zamana kadar bir insanın çıkardığı en fazla kömürü çıkararak bir dünya rekoru kırmıştı. Aslında uydurmaydı. Ama böyle bir çalışkanlık simgesi haline gelmişti. Detroit, Michigan’da duvarlara yapılmış bu art dekolardan bir sürü göreceksiniz, anlatacağım da. Ya da mesela, analogi olsun diye söylemiyorum da buna denk bir şey Nasyonal Sosyalizmde de vardı. Devletin menfaatleri için çok sıkı çalışan Alman işçisi fikri. Esasında bu Rusya’nın bu geri kalmışlıktan parlak geleceğe giden yolda ancak çok çalışarak ilerleyebileceği fikriydi. İnsanları ayakta tutan buydu. “O zaman”la, yani onların –YEP adamlarının, Kulakların, aristokrasinin ve diğerlerinin– egemen olduğu eski kötü günlerle kaçınılmaz gelecek arasında daima bir karşıtlık vardı. Toprak sahipleri gitmişti. Üretim araçları ortak mülkiyet olmuştu, öyleyse her şey yolunda olmalıydı. Düstur şuydu, “Parti her zaman haklıdır” ve buna inansanız iyi olurdu. Devlet insanların yaşama biçimini belirledi. Bu insanların sürekli bir tasfiye süreci içinde yaşadıklarını da söyleyebiliriz. Size bir öykü anlatacağım.

Çok çok uzun zaman önce, buraya geldiğim ilk günlerde bir arkadaşım vardı. 1930’ların Moskova’sında büyümüşü. Babası Moskova’daki İran büyükelçisiymiş. Bu tasfiyelerde o zaman insanlar anne-babalarını görüyorlardı, insanlar gece yarısı alınıp götürülüyordu, koridorda bot sesleri yankılanıyordu. Lanet olası korkunç zamanlardı yaşamak için. Bir gün o büyük okullardan birindeymiş. *Collège*’deymiş, ortaokul yani. Sadece on iki yaşındaymış. O koca binalardan birinde otururken zil bir dersten öbür derse girmek için çalıp duruyormuş. Zil çalmış ve önünde oturan çocuk, on iki yaşında bir oğlan ayağa kalkmış. *Cartable*’ını yani

okul çantasını yere koymuş ve dışarı çıkmış. Beşinci kattalar. Merdiven boşluğuna gitmiş ve kafa üstü atlayıp ölmüş. İşte böyle bir şey. O şeyin üstüne çıkmış ve düşmüş. On iki yaşındaysanız, böyle bir şeyi hatırlayacaksınız. Sebebini bilmiyordu, çünkü böyle şeyler konuşulmazdı. Belki anne-babasını ihbar etmişti ve o yüzden kendi kötü hissediyordu. Ya da belki de anne-babası alınıp götürülmüştü ve nerede oldukları konusunda hiçbir fikri yoktu. Bu da trajedilerden biri işte.

İşin önemli bir kısmı kendini kandırmaydı aslında. Bunlar çok yoksul insanlardı. Parlak geleceğe inanıyorsunuz. Çok çok yoksul bir yer. Bu Stalin gökdelenlerini görüyorsunuz. Varşova'da büyük bir tartışma var, oradaki Stalin heykeli muhafaza edilsin mi edilmesin mi diye. Okuryazarlığın arttığını görüyorsunuz. Pazarda ürünler de görüyorsunuz kimi zaman. Ama kandırma oradaydı işte. Büyük umutlar oradaydı. Hakikat büsbütün farklıydı. Tuhaf şeyler oluyordu. Birdenbire devlet planlaması diye bir şey çıkıyordu. Bir ara şu kırmızı kadın çoraplarından vardı piyasada. İyi duracağı düşünülmüş olsa gerek. Birçok Batılı ziyaretçi geliyordu ve Paris ve Berlin'de pek "in" olan bu aynı kırmızı kadın çoraplarını görüyorlardı. Ama orası Paris veya Berlin değildi. Orası Moskova'ydı. Birdenbire bir şeyden bir sürü oluyordu. Birisi "ketçapın dışarıdan gelenlere güzel gözükeceğini" düşünüyordu. Ve ketçap üretmeye başlıyorlardı. Ama ketçap döküp yiyecek bir şey yoktu.

Duyduğum en gülünç örnek de bir sürü banyo küveti üretmeye başlıyorlar, çünkü insanlar apartmanlara taşınmak için sırada bekliyor. 1992'ye kadar böyleydi bu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok şeyde iyileşmeler olmuştu, fakat hala apartmanlara taşınmak için sırada bekliyorlar. Bir apartman daireniz olacaksa bu ilerlemedir, parlak gelecek için banyo küvetinin olması gerekir. Böylece bütün o küvetleri üretiyorlar, ama tıkaç ya da tapa yapmayı unutuyorlar. Yani uzun bir süre banyo küvetine sahip olacak kadar şanslı insanlar var, ama küvetlerini arkadaşlarına gösterebilmek için suyun kuruyup gitmesini beklemeleri gerekiyordu. İşe yaramıyordu yani. Ama şu yanılsama vardı, bununla kapatmak zorundayım bu konuyu, çünkü daha önce çok açıldım. Daha söylenecek şeyler var, ama zaten hep vardır söylenecek şeyler.

Şu yanılsama vardı. Gerçekten gönül vermiş ve parlak bir gelecek arzu eden insanlar vardı. 1960'ların sonlarında, ama daha erken değil, 1970'lerde, hepimiz ezilenler ideolojimizle meşguldük. Benim için çok şey ifade eden bir amcam vardı, komünistti. Berlin'de psikanalist olarak eğitim görmüştü. Komünist bir gazetede çalışıyordu ve Bulgar komünist lider Georgie Dimitrov'la tanıştığını iddia ediyordu. Daima komünizme yürekten inanan biri olmuştu. Hayatının sonunda "İradeyi Kurtarın" dilekçeleri dağıtır ya da karısına dağıttırır olmuştu. Artık komünist değildi. Ama küçük bir çocukken bana komünizmden kaçan insanların psikotik olduğunu anlatışını hatırlıyorum. Berlin'de duvarı aşmaya çalışan insanlar, bir işçi cennetinin parlak geleceğini terk etmeye çalıştıkları için psikotiktiler.

Gönülden inanan pek çok kişi vardı. Bu insanlar, pek çoğu, çok sevdiğim, bana çok şey ifade eden amcamla ve özellikle de halamla dalga geçmiyorum kesinlikle. İnanıyorlardı. İnsanlar bu göstermelik duruşmalara gider ve "Evet, Romanyalı faşistlerle işbirliği yapıyordum," diyen insanları görürlerdi ya da Hollandalı faşistlerle ya da Gürcü milliyetçileriyle, ya da benzer başka birileriyle. Hayatlarını kurtaracağını düşünerek olsa gerek, her türlü şeyi itiraf ederlerdi. Ama kurtarmazdı. Hiç de kurtarmadı. İnfaz edildiler. Stalin hepsini idam etti. Ordunun neredeyse bütün genelkurmaylarını idam etti.

II. Dünya Savaşı'yla ilgili en hayret verici şeylerden biri, Kızıl Ordu'nun nasıl dayanmakla kalmayıp savaşı kazandığı ve insanları nasıl yeniden eğittiğidir. Geride hiç amiral kalmamıştı.

Hiç kimse kalmamıştı. Stalin hepsini öldürmüştü. Hepsini öldürmüştü. Ama insanlar inanmaya devam ettiler. İnanıldılar. “Potemkin köyü” ifadesini, bu ifadeyi duymuşsunuzdur belki. Bitirmek için uygun bir yer galiba, bir Potemkin köyü. Sözelimi, televizyonda eski bir kovboy filmi izliyorsunuz ve dış cepheyi görüyorsunuz, bar orada, Bayan Kitty orada, her şey orada ve birkaç kişi yumruklaşıyor. Bunun ötesinde bir şey yok. Sadece bir aldatmaca. Başka da bir şey yok.

Bu cesur yeni sanayi dünyasına Batı’dan ziyaretçiler getirirlerdi ve kentlerin yeniden düzenlenmiş kısımlarını görürdü bu ziyaretçiler. Bir ailede öncelikle okuryazar kişilerle tanışılardı. Çok doğruydü. Bazı iyi şeyler de olmuştu. Ama kötü şeyler çok daha ağır basıyordu. Bir Potemkin köyü olacaktı, giderdiniz ve dış cepheyi görürdünüz ve içeri atıldınız. “İşte burası çocukların demiryolculuk eğitimi alacağı yer.” “İşte burada anaokulu olacak.” Hep “-ecek, -acak”lı gelecek zaman,” ama hiç gelmedi. Galiba bu Rus Devrimi’nin trajedisi. Tartışma götürür ama kim bilir belki de kötü, çok kötü giden iyi bir fikirdi.